

הדרשה הזו נכתבה בהשראת ארגון הנקרא "טבע עברי", עמותה שמקדמת מודעות סביבתית ברוח יהודית. לא לחינם הם בחרו לתת חסות דווקא לפרשת השבוע הזו – פרשת השבוע היא נח, פרשה בעלת משמעויות סביבתיות נוקבות מאוד.

הפרשה מספרת על כך שבשלב מסוים "ותשחת הארץ לפני האלהים ותמלא הארץ חמס" (בראשית ו'יא) – תיכף נדבר על מה המשמעות של חמס זה. בכל אופן כאשר ה' רואה את המצב הזה, הוא מחליט להרוס את העולם ובעצם להתחיל כמעט מהתחלה. הוא פונה לנח, ומטיל עליו משימה: על נח לבנות תיבה, שבתוכה יחזיק ויטפל בכל אותם בעלי חיים שה' רוצה להציל מהאסון המתקרב, בזמן שעל האנושות (הגורם העיקרי למעשיו של ה') – תבוא כליה כמעט מוחלטת.

נוח בונה את התיבה, מכניס לתוכה את המינים השונים, ושוהה יחד איתם ועם משפחתו בתיבה במשך 40 יום, בזמן שהגשם והשיטפונות ממלאים את העולם. כאשר נגמר המבול יוצאים נוח, משפחתו, וכל בעלי החיים בשמחה על הישרדותם, וה' מעלה קשת לשמים, כדי לסמן את הברית בינו לבין נוח, שאומרת ששוב לא יהיה מבול כזה.

האמנם?

לדן פגיס ישנו שיר בשם "אררט", שמתאר דווקא את גורלם של הדגים כאשר נגמר המבול:

כשכל ניצולי התיבה פרצו ליבשת/ובשמחת ערבוביה/פטפטו, שאגו, הריעו לטרף/געו לפריה
ורביה/ומעל לראשם רומזת הקשת/שקץ לא יהיה עוד – /בא הקץ/על הדגים חסרי
הדאגה/שחיו/על חשבון האסון כספסרים גמישים;/עתה על פני אדמה מתקרשת/פרועי סנפיר
נלכדו/ובפה פעור טבעו באוויר.

תסלחו לי על ההשוואה, שעלולה לקומם פה כמה אנשים, אבל במקרה הזה, כיום – אנחנו משולים לאותם דגים.

ולמה?

תקופת הפריחה של אותם דגים הגיעה בזמן שכל שאר המינים נכחדו. אותם דגים לא העלו על דעתם שהמצב בו הם פורחים ומשגשגים (ושוחים במקומות שבהם אמורה להיות יבשה), בינא בסופו של דבר לאובדנם – כאשר ירדו המים. לצערי – זה בדיוק מה שקורה לנו היום. התרבות המודרנית המערבית - הצרכנית, הבזבזנית, תלוית הטכנולוגיה – משפיעה על זיהום האוויר והמים בצורה שעלולה בסופו של דבר להיות הרת אסון. בתורה ישנה גישה שאומרת שהאדם נועד לשלוט בעולם. לדוגמא: בבראשית פרק א' נאמר לאדם ולחיה: "פָּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבֹּשׁוּהָ וּרְדוּ בְּדֶגְת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיַּי הָרֶמֶשׂת עַל הָאָרֶץ" (בראשית א, כח). כלומר, אדם וחיה מקבלים את הרשות לשלוט ביקום ללא עוררין, ולעשות בו כל מה שהם חפצים. מן הצד השני, נאמר במדרש קהלת רבה פרק ז' יג "שעה שברא הקדוש ברוך הוא את האדם הראשון, נטלו והחזירו [סובב אותו] על כל אילני גן עדן ואמר לו: ראה מעשי כמה נאים ומשובחין הם. וכל מה שבראתי בשבילך בראתי. תן דעתך שלא תקלקל ותחריב עולמי, שאם תקלקל אין מי שיתקן אחריך". כלומר – למרות שהאדם הוא נזר הבריאה, עליו גם מוטלת האחריות "לעבדה ולשמרה" (בראשית ב'15), לנצל את משאבי הארץ, תוך כדי שמירה עליה, שלא תחרב.

גם בתורה ובפירושיה הבינו את ההשפעה של יחס האדם לסביבתו, על איכות החיים של האדם עצמו. החל מההוראה הערטילאית לשמור על העולם, וכלה בהוראות ברורות וקונקרטיות הרבה יותר, כמו שחיטה כשרה, מיקום בתי חרושת לעיבוד עורות מחוץ לעיר כדי למנוע זיהום אוויר, שנת שמיטה שתאפשר שיקום של הקרקע והצומח בה, ואפילו בקשר לאסתטיקה (למשל איסור הקמת כבשנים בירושלים כי העשן משחיר את הקירות. על פי הגישה זו, אנשים שבאים אלי לסיור במערת הנטיפים, לא מבינים למה ישנן מערות נטיפים נוספות מסביב למערת אבשלום, שאותן אנחנו מסרבים לפתוח, הרי – אם האדם, שלכבודו נברא העולם, לא יכול לראות את היופי במערות האלה – אז מה הטעם בקיומן? התשובה שלי היא – שהטבע עומד גם בפני עצמו.

גם בתנ"ך מופיעה גישה כזו, שטוענת שהעולם הוא מערכת, האדם הוא חלק (קטן וצעיר), מהמערכת ואין לו זכויות יתר על פני שאר חלקי המערכת. לדוגמא: הרמב"ם אומר: "אין לסבור בכל הנמצאים שהם בגלל מציאות האדם, אלא יהיו גם שאר כל הנמצאים מטרה לעצמם, לא בגלל דבר אחר" (מורה הנבוכים, ג, יג). חז"ל גם טענו שהסיבה שבגללה נברא האדם אחרון היא "שם תזוח דעתו עליו אומר לו: יתוש קדמך במעשה בראשית". כלומר – "תן כבוד למי שהיה פה לפניך...". בתהילים גם כתוב "לה' הארץ ומלואה", האדם הוא רק אורח פה, ובנוסף לכל אלה, נאמר בספר ויקרא "והארץ לא תימכר לצמיתות כי לי הארץ, כי גרים ותושבים אתם עמדי" (ויקרא כה/23).

כל אחד כמוזמן מוזמן למקם את עצמו על הסקאלה שבין שתי הגישות האלה, אבל בסופו של דבר, אם הטבע נברא כולו לכבוד האדם, מעליו עומד ה', שציווה עליו לשמור על הטבע. אם הטבע עומד בפני עצמו, ברור לחלוטין שלאדם אין זכות לפגוע בו לתועלתו הפרטית ללא התחשבות.

אז איפה מתחילה הבעיה בין צרכי האדם וזכויותיו, לבין זכויות הטבע?

המצב של החברות המסורתיות, הלא טכנולוגיות היה מאוזן יותר ביחס לסביבה: לכל חברה כזו היו מלאים קטנים יחסית, דבר שגרם לייצור של פחות פסולת, שהרכבה היה נוזלי יותר, מחומרים טבעיים יותר, ולכן מאפשר התפרקות מוצלחת יותר שלה, ופגיעה פחותה באוויר במים ובקרקע. דבר נוסף שהיה קיים בחברות האלה הוא פן מסוים של סולידאריות חברתית: כפרים היו מעבדים את השדות של כל תושבי הכפר ביחד, ובמקרים של בעיות כלכליות של אחד מהאנשים – ניתן להם סיוע משכניהם.

המודרניזציה שינתה את המצב הזה – יכולת הייצור הגבוהה גרמה לאפשרויות צבירה של מלאים גדולים יותר, והטכנולוגיה הוסיפה את "תרומתה" לאיכות של האשפה, ולהורדת רמת האורגניות שלה. הסולידאריות החברתית שאפיינה את החברות המסורתיות התחלפה בערכים שמקדמים הצלחה אינדיבידואלית, שמתבטאת כמובן – בעושר חומרי.

אז מה הפיתרון? בעידן הטכנולוגי מדברים על התפלת מים, על חשמל סולארי, על מיחזור, אבל האם זה באמת הפיתרון? ביהדות מדברים כבר שנים על התחלפות הערכים הקהילתיים יותר ב"תרבות הצריכה", לאו דווקא בגלל הצורך לשמר את הסביבה אלא מסיבות אחרות. אבל גם מבחינה סביבתית – זהו בעצם הפיתרון: ככל שנצרך פחות, נייצר פחות זבל, נזהם פחות את האוויר והמים, נבזבז פחות משאבים, ונשפיע פחות על הסביבה.

אבל אז, מגיעים אנשים שאומרים, ובצדק: "אין לי זמן ומשאבים כדי לשמור על הסביבה, אני צריך להביא משכורת הביתה". שימו לב שהמדינות המזהמות ביותר כיום, וגם האזורים המזהמים ביותר בכל מדינה – הם בדרך כלל האזורים שבהם המצב הכלכלי של האוכלוסייה הוא טוב פחות. פה נכנס נושא הסולידאריות החברתית לשימור הסביבה: פרשנים מבקרים את נח על כך שהוא (בניגוד לאברהם למשל) בחר שלא לסגור על האנשים אותם החליט ה' להרוג. במקום זה הוא עשה בדיוק מה שאמרו לו – נסגר בתיבה שלו וניצל לבד.

הסולידאריות החברתית הזו היא גם פיתרון סביבתי: אם אנחנו נדאג לחלוקה צודקת יותר של המשאבים, אם את העודפים שלנו נעביר למי שצריך אותם, נוכל לאפשר בצורה זו גם לאנשים וארצות אחרות, שכרגע חסרים את המשאבים – לשמור על הסביבה.

כל אחד צריך בעצם לצאת מתיבת האינדיבידואליזם שלו, להסתכל מסביבו, ולדאוג לסביבתו – גם לטבע וגם לאנשים שמסביבו – ובכך להציל את העולם. ואת החשיבה הזו – צריך להנחיל היום כערך יהודי.

שבת שלום